

DOI: <https://doi.org/10.36719/2707-1146/31/21-27>

Arzu Babazadə

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
doktorant
arzu.babazade94@mail.ru

SƏPİN MÜDDƏTLƏRİNİN VƏ BİTKİ SİXLİĞİNİN PAMBIQ SORTLARININ MƏHSULDARLIĞINA VƏ İQTİSADI GÖSTƏRİCİLƏRƏ TƏSİRİNƏ TƏSİRİ

Xülasə

Tədqiqatın nəticəsi olaraq qeyd etmək olar ki, Gəncə-114 sortunda aprel ayının 15-20-i tarixində səpin aparılan 60x15x1 səpin sxemi və hektarda 111 min ədəd bitkim sıxlığı olan variantda məhsuldarlıq 38.5 sen/ha, 60x20x1 səpin sxemi və hektarda 83 min ədəd bitki sıxlığı olan variantda 34.7 sen/ha, məhsul artımı 5.4 sen/ha, yəni 16.3 % olmuşdur. Gəncə-160 aprel ayının 15-20-i tarixində səpin aparılan 60x15x1 səpin sxemi və hektarda 111 min ədəd bitkim sıxlığı olan variantda məhsuldarlıq 42.6 sen/ha, 60x20x1 səpin sxemi və hektarda 83 min ədəd bitki sıxlığı olan variantda 35.8 sen/ha olmuşdur. Aprel ayının 15-20-də səpin aparılan, 60x15x1 səpin sxemi tətbiq olunan və hektarda 111 min ədəd bitki sıxlığı olan variantlarda məhsuldarlıq xeyli yüksək olmuşdur.

İqtisadi göstəricilərdə Gəncə-114 sortunda 15-20 aprel tarixində səpin aparılan, 60x15x1 səpin sxemi və hektarda 111 min ədəd bitkim sıxlığı olan variantda məhsulun ümumi dəyəri 2695 manat, istehsal xərcləri 901 manat, xalis gəlir 1794 manat və rentabellik səviyyəsi 209.8 % olmuşdur. Gəncə-160 sortunda 15-20 aprel tarixində səpin aparılan, 60x15x1 səpin sxemi və hektarda 111 min ədəd bitkim sıxlığı olan variantda məhsulun ümumi dəyəri 2982 manat, istehsal xərcləri 922 manat, xalis gəlir 2060 manat və rentabellik səviyyəsi 240.9 % olmuşdur. Həmin səpin müddətində 60x20x1 səpin sxemi və hektarda 83 min ədəd bitki sıxlığı olan variantda məhsulun ümumi dəyəri 2506 manat, istehsal xərcləri 896 manat, xalis gəlir 1610 manat və rentabellik səviyyəsi 188.3 % olmuşdur. Sortlarda aprel ayının 5-10-u və 25-30-u tarixlərində səpin aparılan, 60x20x1 səpin sxemi və hektarda 83 min ədəd bitki sıxlığı olan variantlarda iqtisadi göstəricilər xeyli aşağı olmuşdur.

***Açar sözlər:** səpin üsulları, bitki sıxlığı, sortların məhsuldarlığı, məhsulun maya dəyəri, xalis gəlir, rentabellik səviyyəsi*

Arzu Babazadə

Azerbaijan State Agrarian University
Ph.D student
arzu.babazade94@mail.com

Effect of sowing periods and plant density on the productivity and economic indicators of cotton varieties

Abstract

As a result of the research, it can be noted that in Ganja-114 variety, which was sown on April 15-20, with a 60x15x1 sowing scheme and a density of 111 thousand plants per hectare, the yield was 38.5 sen/ha, a 60x20x1 sowing scheme and a density of 83 thousand plants per hectare. 34.7 cents/ha, yield increase was 5.4 cents/ha, i.e. 16.3%. In Ganja-160, on April 15-20, 60x15x1 sowing scheme and 111,000 plant density per hectare yield was 42.6 cents/ha, and 60x20x1 sowing scheme and 83,000 plant density per hectare yield was 35.8 cents/ha. The yield was much higher in the varieties that were sown on April 15-20, with a 60x15x1 sowing scheme and a density of 111,000 plants per hectare.

In terms of economic indicators, Ganja-114 variety was sown on April 15-20, with a 60x15x1 sowing scheme and a density of 111,000 plants per hectare. In Ganja-160 variety, which was sown on April 15-20, with a 60x15x1 sowing scheme and a density of 111 thousand plants per hectare,

the total value of the product was 2982 manats, production costs were 922 manats, net income was 2060 manats, and the level of profitability was 240.9%. During that sowing period, in the version with 60x20x1 sowing scheme and 83,000 plants per hectare, the total value of the product was 2506 manats, production costs were 896 manats, net income was 1610 manats, and the level of profitability was 188.3%.

The economic indicators were much lower in the varieties that were sown on April 5-10 and 25-30, with a 60x20x1 sowing scheme and a density of 83 thousand plants per hectare.

Keywords: *sowing methods, plant density, productivity of varieties, cost of the product, net profit, level of profitability*

Giriş

Aqrar sektorun strateji və ölkəyə valyuta gətirən mühüm sahələrindən biri olan pambıqçılıq əməkətutumluluğuna və ümumi məhsul buraxılışının həcminə görə yüksək göstəriciləri ilə seçilir.

Respublikamızda pambıq istehsalı üçün əlverişli təbii iqlim şəraitinin və ənənələrin mövcudluğu, emal sənayesinin xammala tələbatının yerli istehsal hesabına ödənilməsi imkanları, həmçinin pambıq və ondan hazırlanmış son məhsullar üzrə ixrac potensialı pambıqçılığın daha da inkişaf etdirilməsini zərurətə çevirir. Məhz buna görə ölkədə pambıqçılığın inkişafına əlverişli şəraitin yaradılması aqrar siyasətin prioritet vəzifələrindən biri kimi müəyyən edilmişdir.

“Azərbaycan Respublikasında pambıqçılığın inkişafına dair 2017-2022-ci illər üçün Dövlət Proqramı” (bundan sonra – Dövlət Proqramı) pambıqçılığa dövlət dəstəyinin gücləndirilməsinə və bu sahədə problemlərin həllinə yönəldilmişdir (Əliyev, 2017).

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin kənd təsərrüfatında ənənəvi sahələrin inkişafı istiqamətində verdiyi tapşırıqlar uğurla icra edilir. Hazırda pambıqçılıq, baramaçılıq, tütünçülük, üzümçülük, çayçılıq, fındıqçılıq və xurma istehsalının artırılması istiqamətində stimullaşdırıcı tədbirlər həyata keçirilir, adları çəkilən sahələrdə fermerlərə güzəştli kreditlərdən və aqrolizinq xidmətlərindən daha geniş istifadə imkanları yaranır.

26 yanvar 2022-ci il tarixində Salyanda “Pambıqçılıq-2022: qarşıda duran vəzifələr” mövzusunda Respublika Müşavirəsi keçirilib. Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin İctimaiyyətlə əlaqələr və informasiya təminatı şöbəsindən AZƏRTAC-a verilən məlumata görə, Kənd təsərrüfatı naziri İnam Kərimov müşavirədəki çıxışında qeyd edib ki, pambıqçılıq ölkəmizdə güclü ənənələri olan kənd təsərrüfatı sahələrindən biridir. Bu sahənin inkişafı fermerlərimizin gəlirlərinin çoxalmasına, bölgədə məşğulluq səviyyəsinin artmasına müsbət təsir edir. Son illər ərzində dövlət tərəfindən pambıqçılığın inkişafına dəstək tədbirlərinin gücləndirilməsi bu sahəni fermerlərimiz üçün daha da cəlbedici edib. Bu sahəyə marağın artması nəticəsində pambıq istehsalının həcmi və orta məhsuldarlıq göstəriciləri ildən-ilə yüksəlir. Pambıqçılığın inkişafı daim Prezident İlham Əliyevin diqqət mərkəzindədir. Bu sahənin inkişafı ilə bağlı Dövlət Proqramının qəbulu və icrası, fermerlərə verilən subsidiyaların artırılması və digər dəstək tədbirləri pambıqçılarımızı daim yüksək nəticələr əldə etməyə ruhlandırır.

İstər seyrəltməni və istərsədə ucvurmanın optimallaşdırılması pambıq sortlarının struktur göstəricilərinə həmişə müsbət təsir göstərir.

Ölkəmizin sosial və iqtisadi inkişafında pambıqçılığın xüsusi payı vardır.

Pambıq strateji əhəmiyyətə malik olan bir bitkidir. Kənd təsərrüfatının əsas vəzifəsi əhalinin ərzaq məhsullarına olan tələbatını, sənayenin isə xammala olan ehtiyacını təmin etməkdən ibarətdir. Bu qiymətli bitkinin mahlıcından paltar üçün parça toxunmasından əlavə sap, kəndir, kənaf, balıq tutmaq üçün əşyalar, rezin şlanqlar üçün xüsusi toxumalar, süni ipək, partlayıcı maddələr, sellüloid, foto və kino lentləri, laklar, yüksək növ kağızlar və bir sıra digər məmulatlar hazırlanır.

Pambıq bitkisinin müxtəlif inkişaf fazalarında qida maddələrinə münasibət eyni deyildir. Bir ton xam pambığın yaranmasında 50 kq azot, 11 kq fosfor, 50 kq kalsium, kükürd, maqnezium, və natrium hərəsindən 10 kq, 2 kq dəmir, 200 qr bor, 50 qramdan az mis, və sair elementlər lazımdır (Seyidəliyev, Xəlilov, Məmmədova, 2017: 93-99).

Pambıq istiliyə çox tələbkar bitki olub bu da onun ilk mənsə mərkəzlərinin tropik ölkələr olması ilə əlaqədardır. Bu baxımdan pambıq bitkisi ölkəmizin isti zonalarında geniş becərilir. Toxumun cücməsi də daxil olmaqla pambığın yaxşı inkişaf edib məhsul verməsi üçün optimal temperatur 25-30 °C-dir.

Pambıq işığa tələbkar bitkidir. Bütün gün ərzində günəş şüalarının düşdüyü açıq sahələr pambıq üçün əlverişli sayılır. Belə şəraitdə pambıq bitkisi öz yarpaqlarını günəş şüalarına perpendikulyar vəziyyətdə saxlamağa çalışır. Günəş batanda isə yarpaqlar aşağı sallanır, sanki “yadır”. Əksər pambıq sortları qısa gün (9-10 saatlıq) sevən bitkilərdir. Gün ərzində işıqlı saatların uzunluğu bitkinin normal inkişafı üçün əhəmiyyətlidir. Pambıq yarpaqlarının daimi günəşə tərəf çevrildiyi asan müşahidə olunur. Çox davam edən buludlu və dumanlı günlər pambıq bitkisinə pis təsir göstərir, onun vegetasiya dövrünü uzadır.

Yetişmə və qozaların açılması gecikir. Günəş işığının azlığı bar orqanlarının tökülməsinə də səbəb ola bilər. Pambıq bitkisinin bütün növləri qısa gün tələb edir. Yaxşı barvermə günün uzunluğu 10-12 saat olduğu vaxt müşahidə edilir. Pambıq bitkisinə çıxış alındıqdan 3-9 gün sonra qısa gün təsirinə həssaslıq hiss edilir. Elə bu xüsusiyyətinə görə pambıq bitkisini qısa müddətdə əkir və məhsulunu götürürlər. Pambıq bitkisinin vegetasiya müddəti, təxminən 6 ay çəkir ki, bu da əsasən, yay dövrünə, az halda isə yaz və payız fəslinə təsadüf edilir. Həmin dövrdə, əsasən, günəşli günlərin sayı çox olur və bitki yaxşı məhsul verə bilər (Kumar, Ashokkumar, Ravikesavar, 2014: 119-126).

Pambıq bitkisinin həyatında suyun rolu çoxdur. Suvarma pambığın həyat tərzini tənzimləyir, tarlada mikro iqlimi dəyişir, isti yay günlərində torpağı sərinləşdirir. Suvarma ilə torpaqda qida maddələrinin çevrilməsi intensivləşir, su və qida rejimi tənzimlənir. Elə ona görə də respublikamızda bu bitki suvarma şəraitində becərilir. Çiçəkləmə başlayana qədər pambığın suya tələbatı nisbətən az olur, çünki bu dövrdə havalar çox mülayim və qismən rütubətli keçir. Bununla birlikdə bitkinin gövdəsi kiçik olur və səthi az su buxarlandırır. Pambıq ikinci yarpaq fazasında bir sutkada hər hektardan 10-12 m³ su buxarlandırır. Belə buxarlanma qönçələmə fazasında 30-50 m³-ə çatır. Bitki çiçəkləmə fazasında daha çox su tələb edir. Çünki bu dövrdə bitkidə çoxlu yarpaq, budaq, bar orqanları əmələ gəlir. Eyni zamanda çiçəkləmə fazasında hava çox isti keçir. Qozalar yetişməyə başlayanda bitkinin suya tələbatı getdikcə azalır. Çünki bu dövrdə bitkinin həyat fəaliyyəti qismən zəifləyir, buxarlandırma səthi azalır. Həmin dövrdə havanın temperaturu da aşağı düşür. Qozalar yetişən dövrdə hər hektardan sutkada 30-40 m³ su buxarlanır. Ümumiyyətlə, vegetasiya müddətində hər hektara 6000-8000 m³ su sərf olunur (Balchi, Mehmet Chinar, Unay, 2020: 1-4).

Çoxsaylı tədqiqatlar nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, pambıq bitkisi üçün nəzərdə tutulmuş bütün aqrotexniki tədbirlərlə yanaşı səpin müddətlərinin və bitki sıxlığının optimallaşdırılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir (Seyidəliyev, Xəlilov, Məmmədova, 2021: 34-36).

Sort ayrıca götürülmüş bitkinin məhsuldarlığını artırmaqla ən ucuz vasitə olmaqla, hazırda elə güclü bioloji idarə etmə amilinə çevrilmişdir ki onsuz əkinçilikdə elm və texnikanın nəaliyyətinin tətbiqinə, yeni-yeni səmərəli sistemə, kimyalaşmasına və s. kapital qoyuluşunu optimallaşdırmaq mümkün deyildir (Zeynalova, 2020: 4-6).

Sort müasir kənd təsərrüfatı bitkilərinin istehsalında intensiv texnologiyanın həyata keçirilməsində bioloji özəl rolunu oynayır. Onun yüksək və keyfiyyətli məhsul verməsinə, tətbiq edilən aqrotexniki tədbirlər daha çox təsir göstərir. Bu da hər hansı bir sortun uzun müddət öz bioloji və morfoloji xüsusiyyətlərini qoruyub saxlamağa imkan yaradır (Dzhumayev, 2017: 38-39).

Bitki sıxlığı pambığın boy və inkişafına və məhsulunun səviyyəsinə təsir göstərən amillərdən biri hesab olunur. Məlumdur ki, seyrək səpinlərdə bitkilər güclü inkişaf edir və onların hər birinin ayrı ayrılıqda məhsulları yüksək olur. Lakin vahid sahədə seyrək səpinlərdə bitkinin sayı az olduğu üçün ümumi məhsulu da az olur və əksinə sahədə bitkinin miqdarı çox olarsa və onların yerləşməsi müəyyən qida sahəsinə malik olarsa, boyları nisbətən alçaq olacaq, lakin məhsulun səviyyəsi yüksək olacaqdır. Normadan çox sıxlıqda becərilən bitkilərin boyları alçaq özləri zəif olduqları kimi, məhsulları da az olur (Abdullazadə, 2015: 223-224).

Hazırda müxtəlif torpaq-iqlim şəraiti üçün pambıq bitkisinin sıxlığı nisbətən yaxşı öyrənilib və təsərrüfatlara təklif edilmişdir.

Səmərəli bitki sıxlığını müəyyən etdikdə torpağın münbitliyi, onun şorlaşma dərəcəsi, qrun sularının yerləşmə dərinliyi, su ilə təminatlığı, əkiləcək pambıq sortunun xüsusiyyəti, aqrotexniki zəmini və s. nəzərə alınmalıdır (Məmmədli, 2021: 23-24).

Bitki sıxlığını sahədə müəyyən etməyin böyük əhəmiyyəti vardır. Pambıqçılığın təcrübəsində onu iki dəfə müəyyən edirlər. Birincini seyrəltmə apardıqdan 2-4 gün sonra və ikincini isə yığımdan əvvəl (avqustun sonunda və ya sentyabrın əvvəlində) Adətən pambığın faktiki sıxlığını sahədə cərgənin bir hissəsində hektarın mində bir hissəsinə bərabər olan bir nümunə götürülür. Məsələn, cərgə arasının eni 0,9m olduqda, nümunənin bir hektarda sahəsi bərabər olacaq: $(10000:0,9:1000=11,1m)$ 11,1m və 60sm-də isə $(10000:0,6:1000=16,6)$ 16,6m.

Hər hektara sahənin diaqonalı üzrə səpin cərgələri eyni olmaq şərti ilə bir nümunə götürülür. Hər nümunədə faktiki bitkilərin miqdarı sayılır. Bütün nümunələrin göstəricilərindən bir nümunə üçün orta rəqəm tapılır. Sonradan o 1000 ədədinə vurulur, çünki nümunə hektarın mində bir hissəsini təşkil edir. Nəticədə bir hektarda olan bitkinin sayı əldə edilir.

Yuxarıda dörd torpaq tipi üçün pambıq bitkisinin optimal sıxlığı verilmişdir. Səpin sxeminin seçilməsi bu torpaq və sahə üçün hansı bitki sıxlığı təklif olunması ilə əlaqədardır. Eyni bir təsərrüfatda torpağın müxtəlifliyinə, onun münbitliyinə, qrun sularının yaxınlığına, səpilən sortun budaqlanma tipinə, işçi qüvvəsi ilə təminatına və digər şəraitə əsasən bir neçə bitki yerləşmə sxemi tətbiq etmək olar (Khan, Rehman, Abid, Malik, Hanif, Bilal, Farhan, 2015: 1-10).

Əgər bütün pambıq əkən təsərrüfatlar pambıq əkininin sıxlığını ayrı sahə və tarlalarda obyektiv şəraitə uyğun olaraq müəyyən etsələr, bu yüksək məhsulun alınması və sahələrin məhsulunun məhsullarla yaxşı yığılması üçün əsas şərt olar.

Digər aqrotexniki tədbirlərlə yanaşı bitki sıxlığı pambıq bitkisinin həyatında çox böyük rol oynayır. Məhsuldarlığın artmasında və s. lifin keyfiyyətinin yüksəldilməsində bitki sıxlığının düzgün nizamlanması vacib məsələdir. Sahədə bitki nə qədər çox olsa və yuvalarda düzgün yerləşdirilsə, məhsuldarlıq da bir o qədər də çox olar (Tağıyev, 2011: 78-79).

1 sayılı cədvəldən görüldüyü kimi səpin müddətləri və bitki sıxlıqları pambıq sortlarının məhsuldarlığına müxtəlif formada təsir göstərmişdir. Gəncə-114 sortunda 5-10 aprel tarixində səpin aparılan, 60x15x1 səpin sxemi və hektarda 111 min ədəd bitkim sıxlığı olan variantda məhsuldarlıq 33.1 sen/ha, 60x20x1 səpin sxemi və hektarda 83 min ədəd bitki sıxlığı olan variantda 31.4 sen/ha olmuşdur. Aprel ayının 15-20 -i tarixində səpin aparılan 60x15x1 səpin sxemi və hektarda 111 min ədəd bitkim sıxlığı olan variantda məhsuldarlıq 38.5 sen/ha, 60x20x1 səpin sxemi və hektarda 83 min ədəd bitki sıxlığı olan variantda 34.7 sen/ha, məhsul artımı 5.4 sen/ha, yəni 16.3 % olmuşdur. Aprel ayının 25-30-da səpin aparılan variantda 60x15x1 səpin sxemi və hektarda 111 min ədəd bitkim sıxlığı olan variantda məhsuldarlıq 33.9 sen/ha, 60x20x1 səpin sxemi və hektarda 83 min ədəd bitki sıxlığı olan variantda 32.1 sen/ha, məhsul artımı 5.4 sen/ha, yəni 16.3 % olmuşdur.

Gəncə-160 sortunda 5-10 aprel tarixində səpin aparılan, 60x15x1 səpin sxemi və hektarda 111 min ədəd bitkim sıxlığı olan variantda məhsuldarlıq 37.6 sen/ha, 60x20x1 səpin sxemi və hektarda 83 min ədəd bitki sıxlığı olan variantda 34.9 sen/ha olmuşdur. Aprel ayının 15-20 -i tarixində səpin aparılan 60x15x1 səpin sxemi və hektarda 111 min ədəd bitkim sıxlığı olan variantda məhsuldarlıq 42.6 sen/ha, məhsul artımı 9.5 sen/ha, yəni 28.7 % olmuşdur. 60x20x1 səpin sxemi və hektarda 83 min ədəd bitki sıxlığı olan variantda 35.8 sen/ha olmuşdur. Aprel ayının 25-30-da səpin aparılan variantda 60x15x1 səpin sxemi və hektarda 111 min ədəd bitkim sıxlığı olan variantda məhsuldarlıq 35.4 sen/ha, 60x20x1 səpin sxemi və hektarda 83 min ədəd bitki sıxlığı olan variantda 33.2 sen/ha olmuşdur. Hər iki sortda aprel ayının 15-20-də səpin aparılan, 60x15x1 səpin sxemi tətbiq olunan və hektarda 111 min ədəd bitki sıxlığı olan variatlarda məhsuldarlıq xeyli yüksək olmuşdur (Tağıyev, 2009).

Cədvəl ikidə iqtisadi göstəricilər verilmişdir. Gəncə-114 sortunda 5-10 aprel tarixində səpin aparılan, 60x15x1 səpin sxemi və hektarda 111 min ədəd bitkim sıxlığı olan variantda məhsulun ümumi dəyəri 2317 manat, istehsal xərcləri 855 manat, xalis gəlir 1462 manat və rentabellik

səviyyəsi 170.9 % olmuşdur. Həmin səpin müddətində 60x20x1 səpin sxemi və hektarda 83 min ədəd bitki sıxlığı olan variantda məhsulun ümumi dəyəri 2198 manat, istehsal xərcləri 832 manat, xalis gəlir 1366 manat və rentabellik səviyyəsi 159.7 % olmuşdur. 15-20 aprel tarixində səpin aparılan, 60x15x1 səpin sxemi və hektarda 111 min ədəd bitkim sıxlığı olan variantda məhsulun ümumi dəyəri 2695 manat, istehsal xərcləri 901 manat, xalis gəlir 1794 manat və rentabellik səviyyəsi 209.8 % olmuşdur. Həmin səpin müddətində 60x20x1 səpin sxemi və hektarda 83 min ədəd bitki sıxlığı olan variantda məhsulun ümumi dəyəri 2373 manat, istehsal xərcləri 878 manat, xalis gəlir 1551 manat və rentabellik səviyyəsi 181.4 % olmuşdur. 25-30 aprel tarixində səpin aparılan, 60x15x1 səpin sxemi və hektarda 111 min ədəd bitkim sıxlığı olan variantda məhsulun ümumi dəyəri 2373 manat, istehsal xərcləri 872 manat, xalis gəlir 1501 manat və rentabellik səviyyəsi 175.5 % olmuşdur. Həmin səpin müddətində 60x20x1 səpin sxemi və hektarda 83 min ədəd bitki sıxlığı olan variantda məhsulun ümumi dəyəri 2240 manat, istehsal xərcləri 844 manat, xalis gəlir 1396 manat və rentabellik səviyyəsi 163.2 % olmuşdur.

Gəncə-160 sortunda 5-10 aprel tarixində səpin aparılan, 60x15x1 səpin sxemi və hektarda 111 min ədəd bitkim sıxlığı olan variantda məhsulun ümumi dəyəri 2632 manat, istehsal xərcləri 894 manat, xalis gəlir 1738 manat və rentabellik səviyyəsi 203.8 % olmuşdur. Həmin səpin müddətində 60x20x1 səpin sxemi və hektarda 83 min ədəd bitki sıxlığı olan variantda məhsulun ümumi dəyəri 2443 manat, istehsal xərcləri 882 manat, xalis gəlir 1561 manat və rentabellik səviyyəsi 182.5 % olmuşdur. 15-20 aprel tarixində səpin aparılan, 60x15x1 səpin sxemi və hektarda 111 min ədəd bitkim sıxlığı olan variantda məhsulun ümumi dəyəri 2982 manat, istehsal xərcləri 922 manat, xalis gəlir 2060 manat və rentabellik səviyyəsi 240.9 % olmuşdur. Həmin səpin müddətində 60x20x1 səpin sxemi və hektarda 83 min ədəd bitki sıxlığı olan variantda məhsulun ümumi dəyəri 2506 manat, istehsal xərcləri 896 manat, xalis gəlir 1610 manat və rentabellik səviyyəsi 188.3 % olmuşdur. 25-30 aprel tarixində səpin aparılan, 60x15x1 səpin sxemi və hektarda 111 min ədəd bitkim sıxlığı olan variantda məhsulun ümumi dəyəri 2478 manat, istehsal xərcləri 880 manat, xalis gəlir 1598 manat və rentabellik səviyyəsi 186.9 % olmuşdur. Həmin səpin müddətində 60x20x1 səpin sxemi və hektarda 83 min ədəd bitki sıxlığı olan variantda məhsulun ümumi dəyəri 2324 manat, istehsal xərcləri 867 manat, xalis gəlir 1457 manat və rentabellik səviyyəsi 170.4 % olmuşdur. Hər iki sortda aprel ayının 15-20-i tarixində səpin aparılan 60x15x1 səpin sxemi və hektarda 111 min ədəd bitkim sıxlığı olan variantda iqtisadi göstəricilər nəzərə çarpacaq dərəcədə artıq olmuşdur. Gəncə-161 sortunda xalis gəlir və rentabellik səviyyəsi xeyli artıq olmuşdur.

Cədvəl 1.
Səpin müddətlərinin və bitki sıxlığının pambıq sortlarının məhsuldarlığına təsiri (s/ha)

Variantlar			Məhsula görə fərq		
Sortlar	Səpin müddətləri (aprel ayı)	Bitki sıxlığı	Məhsuldarlıq	Sentnerlə	Faizlə
Gəncə-114	5-10	60x15x1	33.1	-	-
	5-10	60x20x1	31.4	-1.7	-5.1
	15-20	60x15x1	8.5	5.4	16.3
	15-20	60x20x1	4.7	1.6	4.8
	25-30	60x15x1	33.9	0.8	2.4
	25-30	60x20x1	2.1	-1	-3.0
Gəncə-160	5-10	60x15x1	7.6	4.5	13.5
	5-10	60x20x1	4.9	1.8	5.4
	15-20	60x15x1	42.6	9.5	28.7
	15-20	60x20x1	5.8	2.7	8.1
	25-30	60x15x1	35.4	2.3	6.9
	25-30	60x20x1	33.2	0.1	0.3

Cədvəl 2.

Səpin müddətlərinin və bitki sıxlığının pambıq sortlarının iqtisadi göstəricilərinə təsiri

Variantlar			Məhsuldarlıq (sen/ha)	Məhsulun ümumi dəyəri (manatla)	İstehsal xərcləri (manatla)	Xalis gəlir (manatla)	Rentabellik səviyyəsi (%-lə)
Sortlar	Səpin müddətləri (aprel ayı)	Bitki sıxlığı					
Gəncə-114	5-10	60x15x1	33.1	2317	855	1462	170.9
	5-10	60x20x1	31.4	2198	832	1366	159.7
	15-20	60x15x1	38.5	2695	901	1794	209.8
	15-20	60x20x1	34.7	2429	878	1551	181.4
	25-30	60x15x1	33.9	2373	872	1501	175.5
	25-30	60x20x1	32.1	2240	844	1396	163.2
Gəncə-160	5-10	60x15x1	37.6	2632	894	1738	203.2
	5-10	60x20x1	34.9	2443	882	1561	182.5
	15-20	60x15x1	42.6	2982	922	2060	240.9
	15-20	60x20x1	35.8	2506	896	1610	188.3
	25-30	60x15x1	35.4	2478	880	1598	186.9
	25-30	60x20x1	33.2	2324	867	1457	170.4

Nəticə

1. Gəncə-114 sortunda aprel ayının 15-20-i tarixində səpin aparılan 60x15x1 səpin sxemi və hektarda 111 min ədəd bitkim sıxlığı olan variantda məhsuldarlıq 38.5 sen/ha, 60x20x1 səpin sxemi və hektarda 83 min ədəd bitki sıxlığı olan variantda 34.7 sen/ha, məhsul artımı 5.4 sen/ha, yəni 16.3 % olmuşdur.

2. Gəncə-160 aprel ayının 15-20 -i tarixində səpin aparılan 60x15x1 səpin sxemi və hektarda 111 min ədəd bitkim sıxlığı olan variantda məhsuldarlıq 42.6 sen/ha, məhsul artımı 9.5 sen/ha, yəni 28.7 % olmuşdur. 60x20x1 səpin sxemi və hektarda 83 min ədəd bitki sıxlığı olan variantda 35.8 sen/ha olmuşdur. Hər iki sortda aprel ayının 5-10 və ya 25-30- tarixlərində aparılan səpin müddətlərinə nisbətən aprel ayının 15-20-də səpin aparılan, 60x15x1 səpin sxemi tətbiq olunan və hektarda 111 min ədəd bitki sıxlığı olan variantlarda məhsuldarlıq xeyli yüksək olmuşdur.

3. İqtisadi göstəricilərdə yuxarıda qeyd olunan variantlarda nəzərə çarpacaq dərəcədə yüksək olmuşdur. Beləki, Gəncə-114 sortunda 15-20 aprel tarixində səpin aparılan, 60x15x1 səpin sxemi və hektarda 111 min ədəd bitkim sıxlığı olan variantda məhsulun ümumi dəyəri 2695 manat, istehsal xərcləri 901 manat, xalis gəlir 1794 manat və rentabellik səviyyəsi 209.8 % olmuşdur.

4. Gəncə-160 sortunda 15-20 aprel tarixində səpin aparılan, 60x15x1 səpin sxemi və hektarda 111 min ədəd bitkim sıxlığı olan variantda məhsulun ümumi dəyəri 2982 manat, istehsal xərcləri 922 manat, xalis gəlir 2060 manat və rentabellik səviyyəsi 240.9 % olmuşdur. Həmin səpin müddətində 60x20x1 səpin sxemi və hektarda 83 min ədəd bitki sıxlığı olan variantda məhsulun ümumi dəyəri 2506 manat, istehsal xərcləri 896 manat, xalis gəlir 1610 manat və rentabellik səviyyəsi 188.3 % olmuşdur.

Hər iki sortda aprel ayının 5-10-u və 25-30-u tarixlərində səpin aparılan, 60x20x1 səpin sxemi və hektarda 83 min ədəd bitki sıxlığı olan variantlarda iqtisadi göstəricilər xeyli aşağı olmuşdur.

Ədəbiyyat

1. Əliyev, İ. (2017). 2017-2022-ci illərdə pambıqçılığın inkişafına dair dövlət proqramı. Bakı.
2. Seyidəliyev, N., Xəlilov, X., Məmmədova, M. (2017). Aqrotexniki tədbirlərin pambıq sortlarının struktur göstəricilərinə təsiri. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Gəncə bölməsi. Xəbərlər Məcmuəsi № 1(67). Gəncə, s.93-99.
3. Kumar, K., Ashokkumar, K., Ravikesavar, R. (2014). Genetic effects of combining ability studies for yield and fibre quality traits in diallel crosses of upland cotton (*Gossypium hirsutum* L.). African Journal of Biotechnology, 13 (1); p.119-126.
4. Balchi, Sh., Mehmet Chinar, V., Unay, A. (2020). A study on Genetic Advance and Heritability for Quantitative Traits in Cotton (*Gossypium hirsutum* L.). ADU Ziraat DCRC (1); 01-04. 17 p.
5. Seyidəliyev, N., Xəlilov, X., Məmmədova, M. (2021). Müxtəlif səpin üsullarının və gübrə normalarının pambıq sortlarında qozaların sayına, bir qozadan çıxan pambığın və 1000 ədəd toxumun çəkisinə, lif çıxımına təsiri. "Aqrar təsərrüfatların inkişafının yeni istiqamətləri və ətraf mühitin mühafizəsi" mövzusunda respublika elmi konfransı. Bakı: Qərbi Kaspi Universiteti Nəşriyyat Poliqrafiya Mərkəzi, s.34-36.
6. Zeynalova, A. (2020). Khozyaystvenno-tsennyye priznaki geograficheski otdalennykh sortov khlopchatnika. The Caucasus economic, social analysis, London, March-June, vol. 36, issue 02, p.4-6.
7. Dzhumayev, Sh. (2017). Urozhaynost i tekhnologicheskiye pokazateli skoro-spelykh, srednevoloknistykh liniy khlopchatnika. Mezhdunarodnyy sel'skokhozyaystvennyy zhurnal, № 5, s.38-39.
8. Abdullazadə, G. (2015). Bitki sıxlığının pambıq sortlarının genetik xüsusiyyətlərinə təsiri. Magistrantların XV respublika konfransının materialları. I hissə. Bakı, s.223-224.
9. Məmmədli, N. (2021) Bitki sıxlığının və mutagenlərin müxtəlif dozalarının pambıq sortlarının struktur göstəricilərinə təsirinin öyrənilməsi. ADAU-nun elmi əsərlər toplusu. Əlavə-1. Gənc tədqiqatçılar tribunası. Gəncə, s.23-24.
10. Khan, F., Rehman, S., Abid, M., Malik, W., Hanif, C., Bilal, M., Farhan, U. (2015) Exploitation of Germplasm for Plant Yield improvement in Cotton (*Gossypium hirsutum* L.). Journal of Green Physiology, Genetics and Genomics, 1 (1); s.1-10.
11. Tağıyev, Ə. (2011). Yüksək lif çıxımlı pambıq sortlarının yaradılması. Azərbaycan Aqrar Elmi, №2, s.78-79.
12. Tağıyev, R. (2009). Pambıq və dənli paxlalı bitkilərin tarlalarının növbələşməsi. Təvsiyə. AzETPI.

Göndərilib: 08.02.2023

Qəbul edilib: 01.04.2023